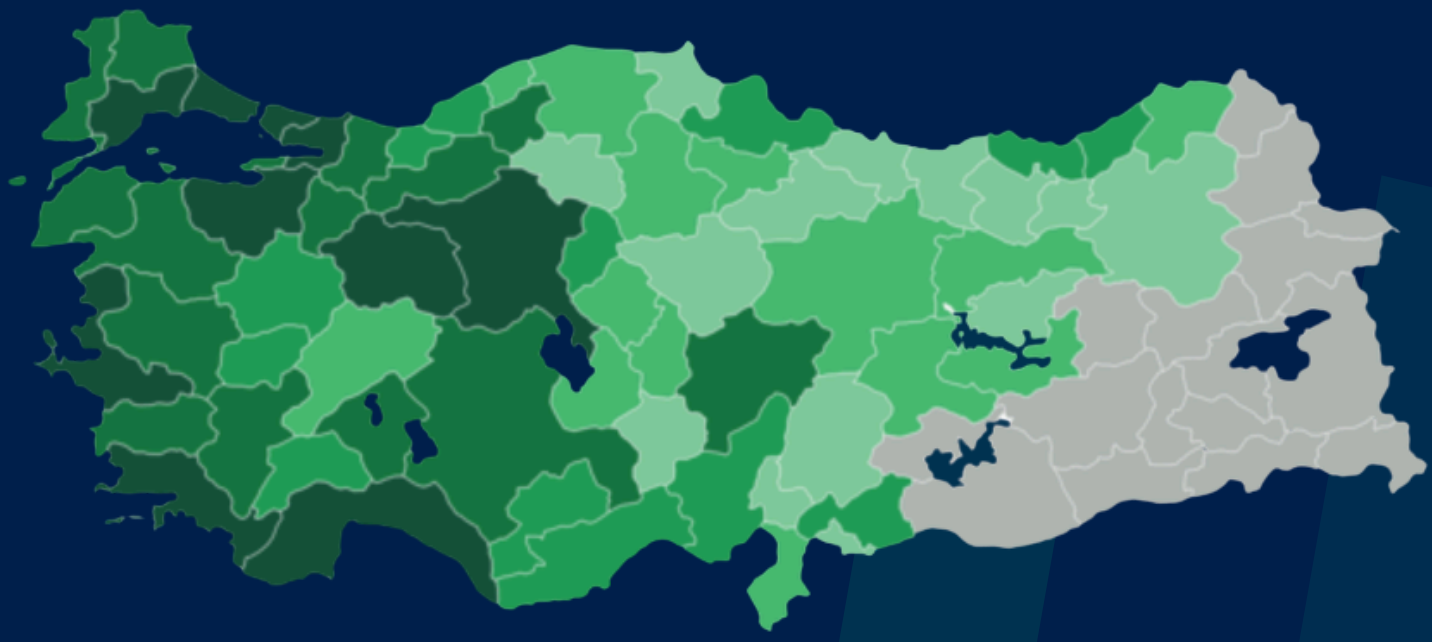

EŞİTSİZLİK BÖLGESİNDE DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK

SEGE-2017 VE SEGE-2025 KARŞILAŞTIRMASI

KSC

EŞİTSİZLİK BÖLGESİNDE DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK

SEGE-2017 VE SEGE-2025 KARŞILAŞTIRMASI

ÇALIŞMA EKİBİ

Abdurrahman KESKİN

Reha RUHAVİOĞLU

Rona ŞENOL

KSC

İçindekiler

Yönetici Özeti 4

1. Giriş 5

2. Eşitsizlik Bölgesi'nde Genel Manzara 7

TABLOLAR VE İL PROFİLLERİ

Tablo 1–2 9
Batman 11
Şırnak 13
Bingöl 14
Mardin 15
Diyarbakır 16
Van 18
Bitlis 19
Siirt 20
Hakkari 21
Ardahan 22
Kars 23
Iğdır 25
Adıyaman 26
Ağrı 27
Muş 28
Urfa 29

3. Değerlendirme 30

4. Politika Önerileri 33

Yönetici Özeti

SEGE-2017 (2013–2014 verileri) ve SEGE-2025 (2020–2025 verileri) karşılaştırması

Bu rapor, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın SEGE-2017 (2013–2014 verileri) ve SEGE-2025 (2020–2025 verileri) çalışmalarını karşılaştırarak Eşitsizlik Bölgesi'ndeki 16 ilin yaklaşık on yıllık seyrini inceliyor. Sonuçlar, bölgenin Türkiye ortalamasına sınırlı ölçüde yaklaştığını, ancak yapısal eşitsizliğin özünde değişmediğini gösteriyor.

ANA BULGULAR

1. On altı ilin hiçbiri kademe atlayamadı.

İki SEGE çalışması arasındaki yaklaşık on yılda Eşitsizlik Bölgesi'ndeki 16 ilin tamamı altıncı ve son kademede kaldı ve Türkiye sıralamasının son 16 basamağını paylaşmayı sürdürdü.

2. Ağrı artık Türkiye'nin son ili.

SEGE-2025'te Ağrı 81., Muş 80., Urfa 79. sırada yer alıyor. Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan en geri üç ilinin üçü de Eşitsizlik Bölgesi'nde.

3. Ortalamaya biraz yaklaşıldı, zirveden daha da uzaklaşıldı.

Bölgenin Türkiye'nin geri kalanıyla arasındaki skor farkı 1,68'den 1,58'e indi; aynı dönemde İstanbul ile arasındaki fark 5,40'tan 5,69'a çıktı.

4. Bölge kendi içinde ayrışıyor.

Batman +0,395 puanla en güçlü iyileşmeyi gösterirken Urfa -0,175 puanla en çok kaybeden il oldu ve altı sıra gerileyerek SEGE skoru en düşük büyükşehir konumuna düştü.

5. Eğitim ve sağlıkta neredeyse hiçbir şey değişmedi.

Bölge illerinin eğitim ve sağlık sıralamaları iki çalışma arasında neredeyse sabit kaldı; SEGE-2025'te 16 ilin tamamı eğitimde 64. ile 81. sıra arasında. Kazanımlar erişilebilirlik ve yaşam kalitesi boyutlarında yoğunlaşıyor.

6. Uçurum bölgesel ölçekte derinleşti.

SEGE-2025'te Türkiye'nin 26 istatistiki bölgesinden en geri dördü yine yalnızca Eşitsizlik Bölgesi illerinden oluşuyor; bu dört bölge ile hemen üstlerindeki bölge arasındaki fark 0,76'dan 0,82'ye açıldı.

POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

Rapor, yatırım teşvik sisteminin sonuç odaklı yeniden tasarlanmasından bölgenin ulusal sanayi planlamasına dahil edilmesine, erken yaşta ve anadilinde eğitimden sağlıkta erişim açığının kapatılmasına, yerel demokrasinin güçlendirilmesinden afet sonrası yeniden yapılanmaya ve veri altyapısının güncellenmesine uzanan 11 politika önerisi sunuyor. Ortak paydaları, ekonomik kapasitedeki artışın istihdam, gelir, eğitim ve sağlıkta yaygın bir iyileşmeye dönüştürülmesi.

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SEGE-2017 ve SEGE-2025; skor farkları ve bölge ortalamaları KSC hesaplamasıdır.

1. Giriş

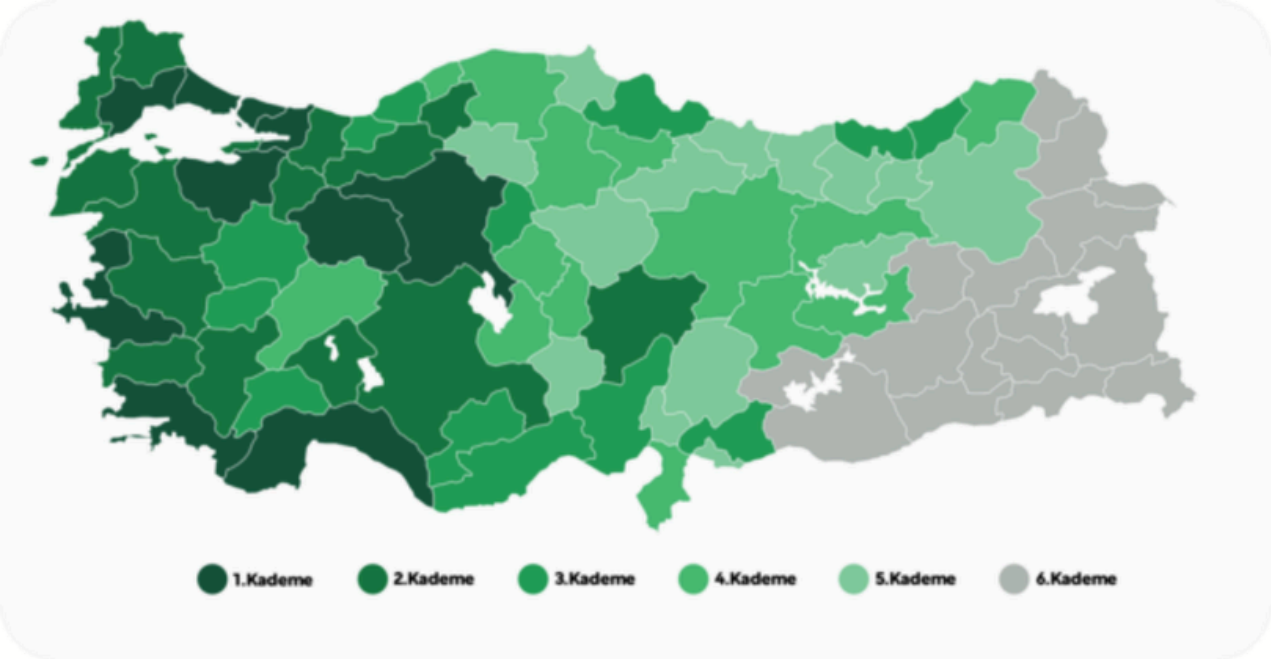
Kürt Çalışmaları Merkezi (KSC) tarafından belli aralıklarla yayınlanan Eşitsizlik Bülteni çalışmamız, Türkiye'de kalkınma ve insani gelişmişlik göstergelerinde kaydedilen ilerlemenin ülke coğrafyasına eşit dağılmadığı tespitini temel alarak konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, altyapı, sivil katılım, sosyal yaşam ve güvenlik gibi göstergeleri inceliyor. Bülten, bu göstergelerde gözlenen bölgesel eşitsizliklerin tesadüfi olmadığını, eşitsizliği üreten yapısal dinamikleri görünür kılmayı hedefliyor.

Bu amaç doğrultusunda bültenin önceki geçmiş sayılarında kullandığımız birçok farklı kaynağın yanı sıra Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE) temel bir referans çerçevesi oldu: SEGE, illeri çok boyutlu bir gösterge setiyle karşılaştıran, gelişmişlik seviyelerine göre illeri birinci kademe en gelişmiş altıncı kademe en az gelişmiş olmak üzere 6 kademeye ayıran, endeks değerleri ve kademeler üzerinden Türkiye içindeki konumlarını izlemeye imkân veren bir çalışma olarak öne çıkıyor.

Eşitsizlik Bülteni de SEGE-2017 çalışmasında 6. kademe içinde yer alan 16 ili "Eşitsizlik Bölgesi" olarak tanımladı: Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Urfa ve Van. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu coğrafyasında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bu bölge gelişmişlik endeksi değerleri bakımından ülke ortalamasının belirgin şekilde altında yer alıyordu. Bu çerçevenin dayandığı SEGE-2017, 2013–2014 verileriyle hazırlanıp 2019'da yayımlanmıştı; 2025'te yayımlanan SEGE-2025 ise 2020–2025 dönemine ait en güncel verileri kullanıyor. Dolayısıyla bu rapordaki karşılaştırma yaklaşık on yıllık bir dönemi kapsıyor. İki çalışma aynı sekiz alt boyutta toplam 52 değişken kullanıyor. SEGE-2025 raporu bunların 26'sını yeni değişken olarak tanımlasa da iki liste arasındaki farkların tümü bütünüyle yeni göstergelerden kaynaklı değil. Sınav sistemindeki değişiklikten kaynaklı YGS(Yükseköğretime Geçiş Sınavı) yerine TYT (Temel Yeterlilik Testi) puanının kullanılması, marka ve patent başvurularının daha kapsamlı bir fikri mülkiyet göstergesinde birleştirilmesi gibi değişikliklerin yanında, bazı göstergelerin nüfus paydası, ölçeği veya para birimi değişiyor. Bunun dışında Ar-Ge harcamaları ve e-ticaret işlemleri gibi yeni eklenen göstergeler de var. Bu nedenle skor değişimleri, illerin sosyo-ekonomik durumlarının yanı sıra ölçüm setindeki farklılıkları da yansıtabilir.

SEGE çalışmaları, illerin sosyo-ekonomik gelişmişliğini sekiz alt başlık (alt boyut) altında (demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçilik ve yenilikçilik kapasitesi, mali göstergeler, erişilebilirlik, yaşam kalitesi) toplayan 52 değişkenle ölçüyor; yöntemde Güçlü Temel Bileşenler Analizi (GTBA) olarak bilinen, iller arası farkları tek bir endeks değeri ile özetleyen bir yaklaşım kullanılıyor. Ayrıca nihai skoru oluşturan alt başlıklar üzerinden bir ilin hangi alanlarda görece güçlü ya da kırılgan olunduğuna dair de kısa açıklamalar sunuyor.

Aşağıda detaylı incelenecek endekse geçmeden önce, bu skorların göreli olduğunu da not etmek gerekir. SEGE puanı, bir ilin mutlak refah düzeyini değil, Türkiye ortalamasına göre konumunu gösteriyor; bir başka deyişle teknik olarak Türkiye ortalamasından kaç standart sapma uzaklıkta olunduğunu ifade ediyor. Bu nedenle bir ilin endeks değerindeki yıllar içinde gözlenen düşüş o ilin sosyo-ekonomik olarak gerilediği anlamına gelmeyebilir. Örneğin bir ilin skoru 2'den 1,5'a inse bile, o il mutlak olarak büyümüş, gelirini arttırmış ya da altyapısını geliştirmiş olabilir; çünkü diğer iller daha hızlı bir iyileşme gösterdiğinde, Türkiye ortalaması da hızlıca iyileşeceğinden, söz konusu ilin ortalamaya uzaklığı azalmış olabilir. Benzer biçimde, bir ilin puanındaki artış da mutlaka güçlü bir sıçramaya işaret etmeyebilir; ülke genelindeki durgunluk dönemlerinde görece konum yukarı taşınabilir. Dolayısıyla skorlar aslında belli bir yılda bir ilin "Türkiye'ye göre" puanları.

Fakat 2017-2025 SEGE raporları arasında karşılaştırma yaparken değişen skorlar yine de dikkate alınmaya değer veriler sunuyor. Çünkü bu skorlar mutlak değil göreli olduğu için, iki yıl arasındaki fark yalnızca ilin kendi içindeki değişimi değil, aynı zamanda Türkiye genelindeki ortalamanın hareketini de içeriyor. Eğer ülke genelinde güçlü bir iyileşme yaşanmışsa ve bir il gelişmiş olsa da bu genel eğilimin gerisinde kalmışsa, yani o ilin mutlak göstergeleri artmış olsa bile göreli skoru düşebilir. Mutlak bir endeks kullanılsaydı, böyle bir durumda il "ilerlemiş" görünecekti; oysa göreli ölçüm, ilin Türkiye'nin geri kalanına kıyasla konum kaybettiğini ortaya koyuyor. Tersine, ülke genelinde durgunluk yaşanırken bir il daha sınırlı etkilenmişse, bu da göreli konumun güçlenmesine yol açabilir.

Bu nedenle SEGE skorları, yalnızca gelişme düzeyini değil, bölgesel yakınsama ya da uzaklaşma dinamiklerini de okumaya imkân vererek bir eşitsizlik çalışması için kullanışlı bir kaynak oluşturuyor. Bu bakımdan 2017–2025 karşılaştırması yapılırken değişen puanlar, illerin Türkiye ortalamasına göre mesafesinin daralıp daralmadığına, yani eşitsizlik makasının hangi yönde hareket ettiğine dair önemli ipuçları sunuyor.

2. Eşitsizlik Bölgesinde Genel Manzara

2017'de Eşitsizlik Bölgesi olarak izlenen 16 il, SEGE-2017'de ülke sıralamasının en alt bandında (66–81) kümelenen ve 6.kademe en az gelişmiş iller olarak sıralanan illerdi. SEGE-2025'te Gümüşhane'nin -0,623 puandan -0,873 puana gerileyerek altıncı kademeye düşmesiyle altıncı kademedeki il sayısı 17'ye çıkmış oldu. Bununla beraber Gümüşhane altıncı kademeye en üst sıradan girdiği için Eşitsizlik Bölgesi'ndeki 16 ilin yine sıralamadaki son 16 il durumu devam ediyor. Yani kümenin "Türkiye'nin en alt gelişmişlik bandında yoğunlaşması" yapısal olarak sürüyor. SEGE-2025 raporu da bu durumu şu ifadelerle teyit ediyor:

> *"En gelişmiş illerin bulunduğu birinci ve ikinci gelişmişlik kademelerinde, Marmara, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgelerinden şehirler yoğunlukla yer almaktadır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci kademeler ise orta düzeyde gelişmişliği temsil etmekte olup, bu gruplarda ağırlıklı olarak İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerindeki iller bulunmaktadır. Gelişmişlik düzeyinin en düşük olduğu altıncı kademe ise büyük ölçüde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illeri kapsamaktadır."(Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SEGE-2025, 2025: 38)*

Diğer taraftan kademelendirme, yani hangi skordan itibaren kademenin değiştiği, tamamen mekanik bir eşik sistemine dayanmıyor. SEGE raporlarında ifade edilen "doğal kırılım" yaklaşımı istatistiksel bir temel sunsa da hangi eşiklerin ayrı bir kademe olarak tanımlanacağı o yılki dağılıma, kırılımlara ve bu kırılımın yorumlanışına bağlı. Bu nedenle kademeler kesin ve değişmez sınırlar değil; illerin görece kümelenmelerini gösteren kategoriler olarak okunmalı.

Eşitsizlik Bölgesi'nde 16 ilin 11'inde puan yükselirken 5'inde düşüyor; ancak sıralamada yalnızca 8 il yükselirken 8 il geriliyor. SEGE skorları her çalışmada iller arası ortalama sıfır olacak şekilde hesaplandığından bu değişim, bölgenin Türkiye'ye göre konumunu gösteriyor ve üç ayrı hareketi birlikte okumayı gerektiriyor. Bölge Türkiye'nin geri kalanına sınırlı biçimde yaklaşıyor: kalan 65 ilin ortalamasıyla arasındaki fark 1,683'ten 1,582'ye iniyor. Buna karşılık zirveden uzaklaşıyor: İstanbul'un skoru 4,051'den 4,419'a çıkarken bölge ortalamasıyla arasındaki fark 5,40'tan 5,69'a açılıyor. Bölge kendi içinde de ayrışıyor: Batman +0,395 ile en güçlü iyileşmeyi gösterirken Urfa 6 sıra gerileyip -0,175 puan kaybıyla 2017'de önde olduğu Mardin ve Van'ın altına düşüyor ve SEGE skoru en düşük büyükşehir oluyor.

İki SEGE çalışması arasında Eşitsizlik Bölgesi illerinin nüfus ağırlıklı ortalama SEGE puanı ise -1,340'tan -1,268'e yükseliyor (basit ortalama: -1,351'den -1,269'a). Bu da, bölgenin Türkiye ortalamasına göre mesafesinin kısmen daraldığını gösteriyor. Ancak tüm illerin altıncı kademede kalmaya devam etmesi, yapısal eşitsizlik konumunun sürdüğüne işaret ediyor.

Aşağıda Eşitsizlik Bölgesi'ndeki iller puanı en çok artandan en çok gerileyene ve puana hangi faktörlerin nasıl yönde etki ettiğine göre tek tek inceleniyor.

TABLO 1

Eşitsizlik Bölgesi illerinin SEGE skor değişimi (2017–2025)

İL	2017	2025	DEĞİŞİM
Batman	-1,324	-0,929	+0,395
Şırnak	-1,788	-1,497	+0,291
Bingöl	-1,208	-0,985	+0,223
Mardin	-1,396	-1,174	+0,222
Diyarbakır	-1,074	-0,881	+0,193
Van	-1,452	-1,345	+0,107
Bitlis	-1,428	-1,348	+0,080
Siirt	-1,405	-1,353	+0,052
Hakkari	-1,518	-1,471	+0,047
Ardahan	-0,983	-0,937	+0,046
Kars	-1,125	-1,116	+0,009
Iğdır	-1,179	-1,182	-0,003
Adıyaman	-0,926	-0,944	-0,018
Ağrı	-1,752	-1,826	-0,074
Muş	-1,704	-1,797	-0,093
Urfa	-1,350	-1,525	-0,175

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SEGE-2017 ve SEGE-2025.

TABLO 2

Eşitsizlik Bölgesi illerinin SEGE sıralamaları (2017–2025)

İL	2017 SIRASI	2025 SIRASI	DEĞİŞİM
Adıyaman	66.	**69.**	▼ 3
Ardahan	67.	**68.**	▼ 1
Diyarbakır	68.	**66.**	▲ 2
Kars	69.	**71.**	▼ 2
Iğdır	70.	**73.**	▼ 3
Bingöl	71.	**70.**	▲ 1
Batman	72.	**67.**	▲ 5
Urfa	73.	**79.**	▼ 6
Mardin	74.	**72.**	▲ 2
Siirt	75.	**76.**	▼ 1
Bitlis	76.	**75.**	▲ 1
Van	77.	**74.**	▲ 3
Hakkari	78.	**77.**	▲ 1
Muş	79.	**80.**	▼ 1
Ağrı	80.	**81.**	▼ 1
Şırnak	81.	**78.**	▲ 3

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SEGE-2017 ve SEGE-2025. ▲ sıralamada yükselme, ▼ gerileme.

Batman

2017 SEGE'de -1,324 skorla 72.sırada yer alan Batman 2025 SEGE'de +0,395 puanlık artışla Eşitsizlik Bölgesi içinde en güçlü iyileşmeyi gösteren il oldu ve -0,929 skorla 67. sıraya yükseldi.

SEGE-2017'nin 2013–2014 verileri Batman'da ekonomik göstergeler ile işgücü piyasası ve sosyal göstergeler arasında belirgin bir dengesizlik olduğunu ortaya koyuyor. İlde faaliyet gösteren sanayi kuruluşları sayesinde ortalama günlük kazanç ülke ortalamasına görece yakın seyretse de, işgücüne katılım oranını en düşük (%36,2) ve işsizlik oranını en yüksek il olarak (%23,4) Batman'ı bu göstergelerde ülke genelinde en olumsuz konuma yerleştiriyor.

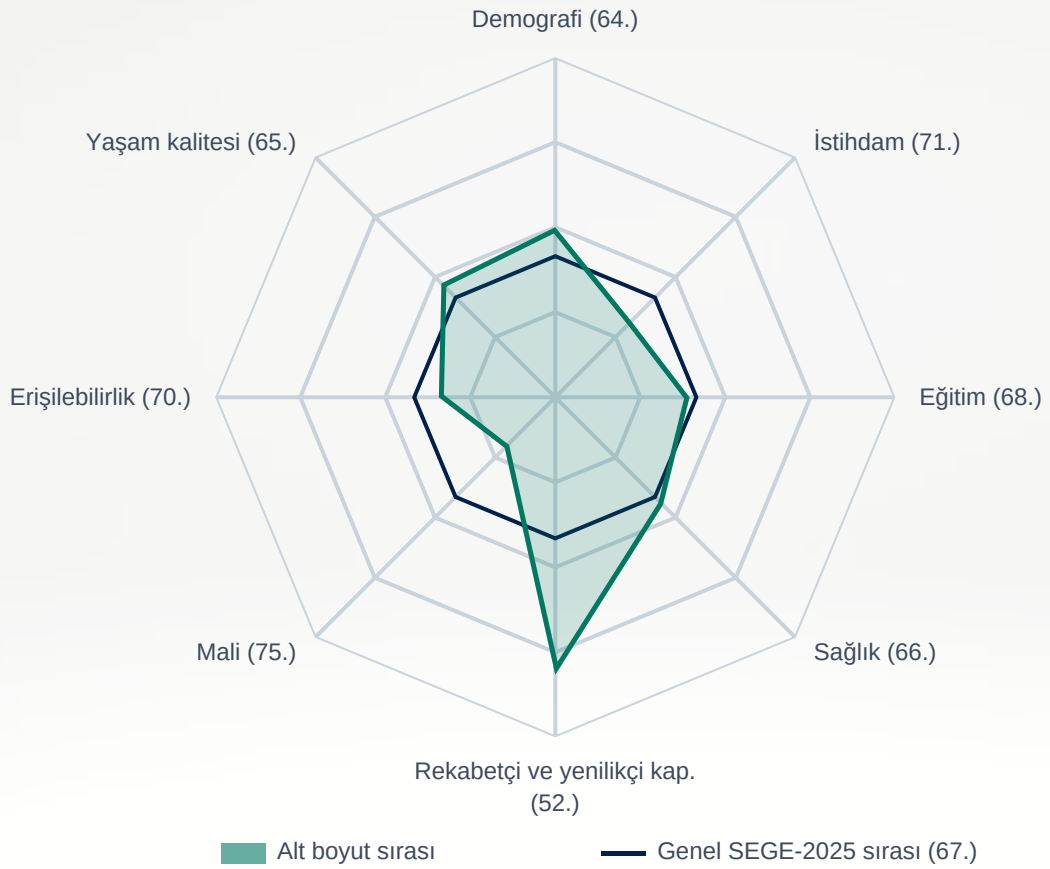
Ayrıca nüfusun önemli bir bölümünün sosyal güvenlik kapsamı dışında olması ile eğitim ve yaşam kalitesi göstergelerindeki zayıf performans, ilin genel gelişmişlik düzeyini aşağı çeken temel faktörler arasında yer alıyor.

SEGE-2025'in 2020–2025 verileri, Batman'da özellikle üretim yapısı ve sanayi temelli göstergelerde belirgin bir güçlenmeye işaret ediyor. İl, imalat sanayii ile ilişkili göstergelerde Türkiye ortalamasının üzerinde bir performans sergiliyor; imalat sanayii iş yeri oranında sekizinci, imalat sanayii istihdamının toplam istihdam içindeki payında ise onuncu sırada yer alıyor. Nitekim il, iki SEGE çalışması arasında rekabetçi ve yenilikçi kapasite boyutunda 70. sıradan 52. sıraya yükseldi. Bu durum, ilin üretim kapasitesi ve sanayi temelli ekonomik faaliyetlerde görece güçlü bir konuma sahip olduğunu gösteriyor.

Bununla birlikte, işgücü piyasasına ilişkin yapısal sorunlar büyük ölçüde devam ediyor. İşsizlik oranının yüksekliği ve istihdam oranının düşüklüğü, ekonomik kapasitedeki artışın işgücü piyasasına yeterince yansımadığını ortaya koyuyor. Ayrıca mali göstergelerdeki zayıf performans da dikkat çekici: kişi başına GSYH'de 75., banka mevduatında 72., ihracatta 68. ve vergi gelirlerinde 66. sırada yer alması, yaratılan ekonomik değerin kişi başına refaha dönüşümünde sınırlılıklara işaret ediyor.

Dolayısıyla SEGE raporlarına göre Batman'daki güçlü iyileşme, büyük ölçüde sanayi ve üretim kapasitesindeki artıştan kaynaklı. Ancak bu ekonomik dinamizm, istihdam, gelir dağılımı ve sosyal göstergelere aynı ölçüde yansımıyor. Bu durum, ilin altıncı kademe içinde hızla yukarı yönlü hareket etmesini sağlasa da, yapısal eşitsizliklerin devam ettiğini gösteriyor.

Batman: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 45.–83. sıra).

Şırnak

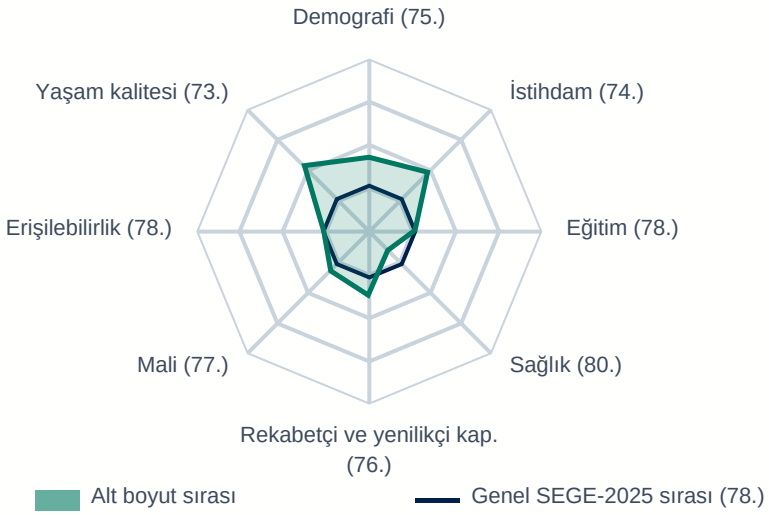
2017 SEGE'de -1,788 skorla 81. olarak son sırada bulunan Şırnak, 2025 SEGE'de -1,497 skorla 78. sıraya çıkıyor.

İl, sınırda bulunmanın avantajıyla 2017 SEGE'de yaklaşık 800 milyon dolarlık ihracat hacmi ve kişi başına ihracat değerinde 12. sırada yer almasına rağmen, kişi başına gelirde en düşük seviyedeki konumu başta olmak üzere birçok temel göstergede ülke ortalamasının oldukça gerisinde kalıyor.

2025 SEGE'de ise doğurganlık hızı ve ortalama hane halkı büyüklüğünde sırasıyla 2. ve 1. olan il, diğer bir çok göstergede Türkiye ortalamasının altında kalmaya devam ediyor. Bununla birlikte, rekabetçi ve yenilikçi kapasite boyutunda bazı görece iyileşmeler dikkat çekiyor. Kişi başına ihracat değerinde 27. sırada yer alması ve e-ticaret işlem sayısında 35. sıraya yükselmesi, ilin ekonomik faaliyetlerinde sınırlı da olsa çeşitlenme ve dijitalleşme işaretleri sunduğunu gösteriyor.

Dolayısıyla Şırnak'ta gözlenen iyileşme, belirli ekonomik göstergelerdeki görece ilerlemelerden kaynaklanıyor. Ancak bu gelişmeler, demografik baskılar ve yaygın sosyo-ekonomik zayıflıklar nedeniyle ilin genel gelişmişlik düzeyini yukarı taşımakta sınırlı kalıyor.

Şırnak: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 65.–83. sıra).

Bingöl

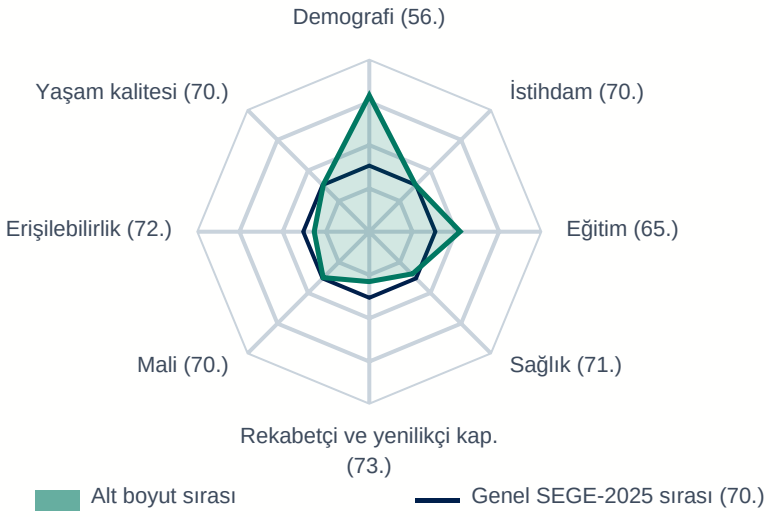
Bingöl, 2017'de -1,208 olan SEGE puanını 2025'te -0,985'e yükselterek il sıralamasında belirgin bir değişim yaşanmasa da skor değişiminde +0,223 puanlık kayda değer bir iyileşme gösteriyor.

SEGE-2017 verileri Bingöl'ün işgücü piyasası ve çevresel göstergelerde görece olumlu bir profil sergilediğini ortaya koyuyor. İşsizlik oranının %7 ile ülke ortalamasının altında olması ve işgücüne katılım oranının (%54,6) Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmesi, ilin istihdam göstergelerinde güçlü bir konumda yer aldığını gösteriyor. Ayrıca hava kalitesine ilişkin göstergelerde de olumlu bir performans dikkat çekiyor. Buna karşılık, özellikle rekabetçilik ve mali boyutlardaki zayıf performans Bingöl'ün genel gelişmişlik düzeyini aşağı çekiyor ve ilin altıncı kademe içinde yer almasına neden oluyor.

SEGE-2025 verileri bu yapısal durumu büyük ölçüde teyit ediyor. Bingöl, rekabetçi ve yenilikçi kapasite ile mali göstergelerde ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalmaya devam ediyor. Sanayi elektrik tüketimi, teşvik belgeli yatırımların payı ve Ar-Ge harcamaları gibi göstergelerde düşük performans, ilin üretim kapasitesinin sınırlı olduğunu ve yenilikçi ekonomik faaliyetlere katılımın düşük seviyede kaldığını gösteriyor. Benzer biçimde kişi başına vergi gelirleri ve banka kredileri gibi mali göstergelerde de alt sıralarda yer alması, ekonomik derinliğin sınırlı olduğuna işaret ediyor.

Dolayısıyla Bingöl'de gözlenen iyileşme, işgücü piyasasındaki görece olumlu performansın etkisiyle gerçekleşiyor. Ancak üretim kapasitesi, yatırım ve finansal göstergelerdeki yapısal zayıflıklar devam ediyor. Bu nedenle il, iki SEGE çalışması arasında Türkiye ortalamasına göre mesafesini daraltsa da altıncı kademe içindeki konumunu koruyor ve gelişmişlik açısından yapısal sınırlılıklarını sürdürüyor.

Bingöl: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 50.–83. sıra).

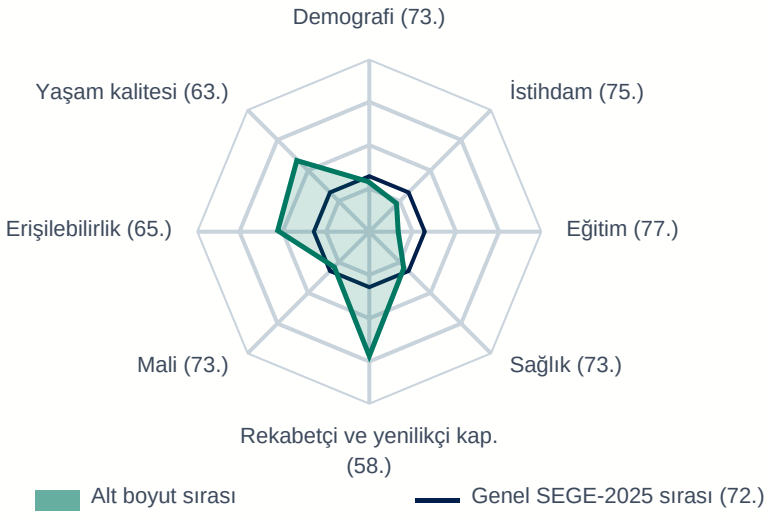
Mardin

2017 SEGE'de -1,396 skorla 74. sırada bulunan Mardin, 2025 SEGE'de 2 basamak atlayarak -1,174 skorla 72.sıraya yükseldi. 2017 SEGE'de en çok ihracat yapan 17. il olarak kaydedilmesine rağmen özellikle sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi boyutlarındaki kırılganlıklar sebebiyle altıncı kademede bulunuyor. Her yüz bin kişiye düşen hastane yatak sayısı Türkiye ortalamasının yarısı kadar olan Mardin, okuryazar kadın oranı ile içme ve kullanım suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfus oranında da alt sıralarda yer aldığı görülüyor. İl, bazı ekonomik göstergelerde görece canlı bir yapıya sahip olsa da, eğitim, sağlık ve yaşam kalitesi gibi temel alanlarda ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalıyor. Bu durum, ekonomik hareketliliğin toplumsal refah göstergelerine sınırlı ölçüde yansıdığını ortaya koyuyor.

2025 SEGE'de de Mardin ihracat büyüklüğünde Türkiye genelinde 23., kişi başına ihracat tutarında ise 24. sırada yer alıyor. Ayrıca turizm altyapısı açısından da belirli bir kapasiteye sahip; konaklama tesislerindeki yatak sayısında 26. sırada yer alması, ilin turizm potansiyelini yansıtan bir gösterge olarak öne çıkıyor. Buna karşın sağlık hizmetlerine erişim, eğitim düzeyi ve genel yaşam kalitesi alanlarında Türkiye ortalamasının oldukça gerisinde kalan Mardin, ortalama günlük kazanç ve kadın okuryazarlık oranı gibi kritik göstergelerde son sıralarda yer alıyor.

Dolayısıyla Mardin'de gözlenen iyileşme, büyük ölçüde dış ticaret ve turizm gibi ekonomik faaliyet alanlarındaki canlılıktan kaynaklanıyor. Ancak bu dinamizm, eğitim, sağlık ve gelir göstergelerinde karşılık bulmadığı için ilin genel gelişmişlik düzeyini sınırlı ölçüde yukarı taşıyor.

Mardin: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 50.–83. sıra).

Diyarbakır

Diyarbakır 2017'de -1,074 olan SEGE puanını 2025'te -0,881'e yükselterek +0,193 puanlık bir iyileşme gösteriyor ve altıncı kademe içinde görece üst sıralara yaklaşıyor. (Gümüşhane'nin hemen arkasında dolayısıyla Eşitsizlik Bölgesi'nin en üstünde). Bu artış, ilin Türkiye ortalamasına göre mesafesinin kısmen daraldığını gösteriyor.

SEGE-2017'de Diyarbakır, tarımsal üretim değeri ve turizm kapasitesi gibi göstergelerde altıncı kademe illeri arasında görece güçlü bir konumda yer alırken; işsizlik oranı (%18,7), işgücüne katılım oranı (%37,2), kadın okuryazarlık oranı ve ortaöğretim okullaşma oranı gibi değişkenlerde ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalıyordu. Yani ekonomik kapasite potansiyeli ile beşeri sermaye göstergeleri arasında bir makas gözlemleniyordu.

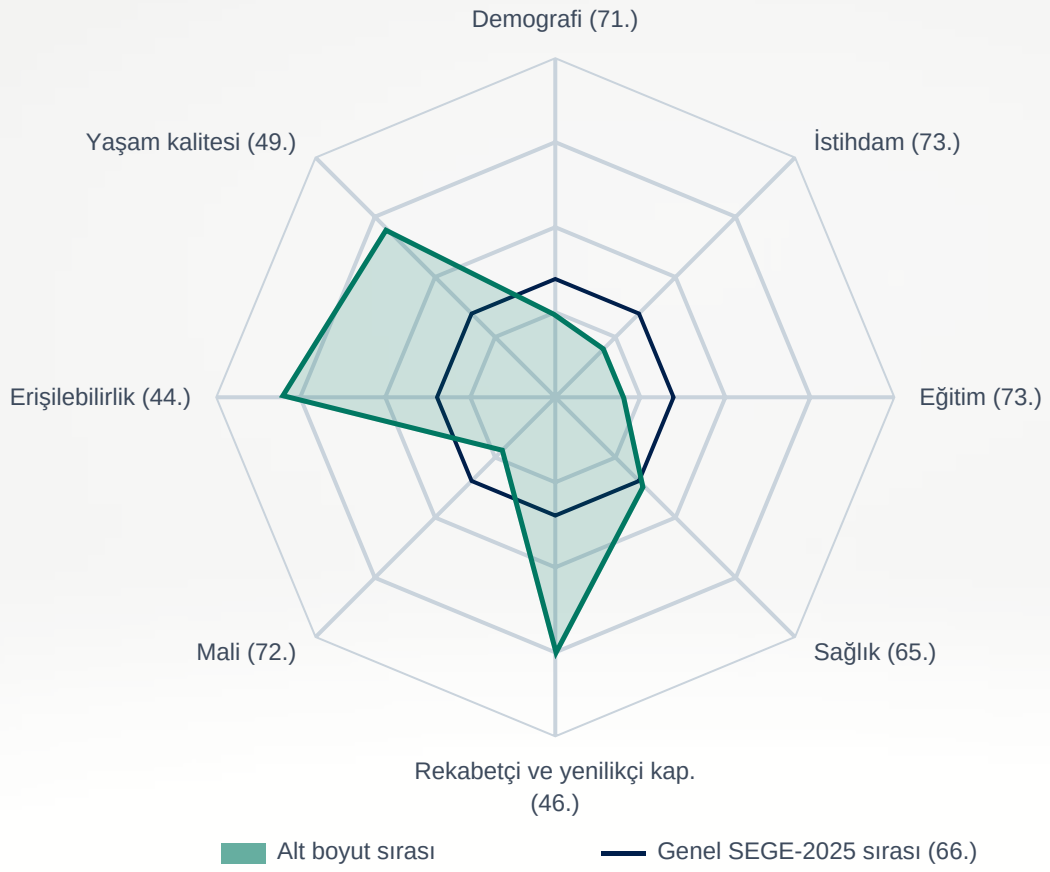
SEGE-2025 verileri bu yapısal ikiliği büyük ölçüde sürdürüyor ancak ekonomik kapasite boyutunda daha belirgin bir güçlenmeye işaret ediyor. SEGE-2025'te Diyarbakır'ın skorundaki artış özellikle şu göstergelere bağlanıyor:

- Toplam tarımsal üretim değerine katkıda Türkiye'de ilk 10 il arasında yer alıyor (%2,6 pay),
- 2024 verilerine göre teşvik belgeli yatırımların %1,2'sini çekerek altıncı kademe içinde en yüksek yatırım alan il konumunda,
- Banka kredileri payında 22., imalat sanayii iş yeri payında 24., sanayi elektrik tüketiminde 28. sırada yer alıyor.

Sonraki sayfadaki radar grafikte de rekabetçi ve yenilikçi kapasite ile erişilebilirlik boyutlarında göreli olarak daha iyi bir konum görülüyor. İki SEGE çalışmasının alt boyut sıralamaları karşılaştırıldığında en büyük ilerlemenin erişilebilirlik (72'den 44'e) ve yaşam kalitesi (65'ten 49'a) boyutlarında olduğu, rekabetçi ve yenilikçi kapasitede ise yalnızca üç basamaklık bir yükseliş (49'dan 46'ya) yaşandığı görülüyor; demografi boyutunda ise il 49'dan 71'e geriledi. Buna karşılık istihdam oranı (%39,5) hâlâ Türkiye ortalamasının belirgin şekilde altında; eğitim göstergeleri de ülke ortalamasına göre zayıf kalmaya devam ediyor.

Dolayısıyla Diyarbakır'daki iyileşme, ekonomik faaliyet çeşitliliği ve yatırım kapasitesinin yanı sıra erişilebilirlik ve yaşam kalitesindeki ilerleme üzerinden gerçekleşiyor. Ancak beşeri sermaye, istihdam ve eğitim boyutlarında süregelen yapısal zayıflık, il altıncı kademe içindeki konumunu yukarı taşısa da kademe değişimine imkân vermiyor.

Diyarbakır: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 35.–83. sıra).

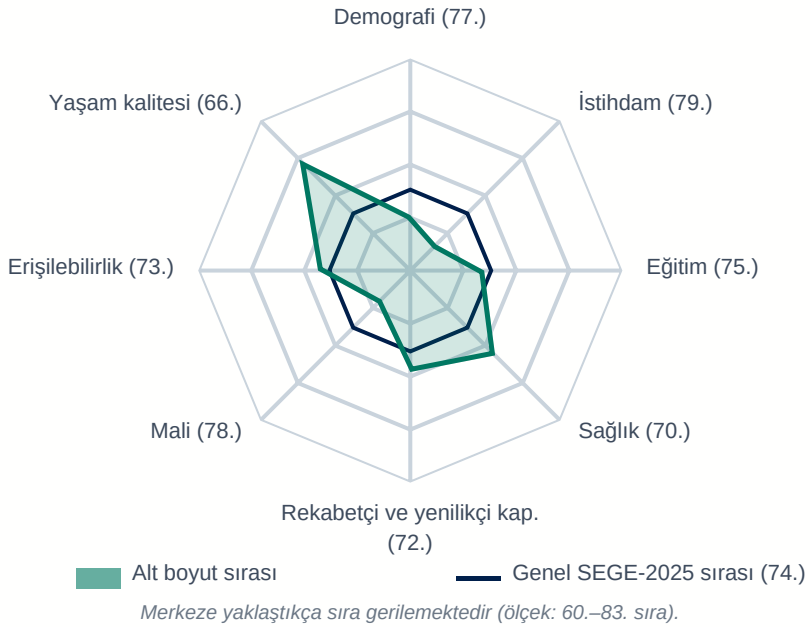
Van

Van Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük 21. ili olarak SEGE-2017'de -1,452 skor ile 77.sırada ve kademe 6'da bulunuyordu. SEGE-2025'te ise -1,345 skor ile 74.sırada ve yine kademe 6'da bulunuyor. SEGE-2025'te Bitlis, Siirt ve Urfa illerini geride bırakса da Türkiye'nin sosyo-ekonomik olarak en geride olan illerinden biri olmaya devam etti.

Van, 2017 SEGE'nin alt kırılımlarından demografi alt başlığında görece iyi bir durumla 63. olurken erişilebilirlik alt başlığında 81.olarak Türkiye en az erişilebilir ili olarak bulunuyordu. SEGE-2025'te ise erişilebilirlik (81'den 73'e) ve yaşam kalitesinde (72'den 66'ya) ilerlerken demografi (63'ten 77'ye) ve istihdamda (73'ten 79'a) geriledi.

2025 SEGE raporunda Van, 15 yaş üzeri nüfusa düşen e-ticaret işlem sayısında 24. ve Ar-Ge harcamalarında 27.sırada olarak bilgi temelli ekonomik potansiyel taşıdığını gösteriyor. Ancak Hakkari'den sonra en yüksek işsizlik oranına sahip olması,primi devlet tarafından ödenen nüfus oranının yüksekliği gibi göstergeler sosyal yardıma muhtaç nüfus oranının Türkiye ortalamasından daha fazla olduğuna işaret ediyor.

Van: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 60.–83. sıra).

Bitlis

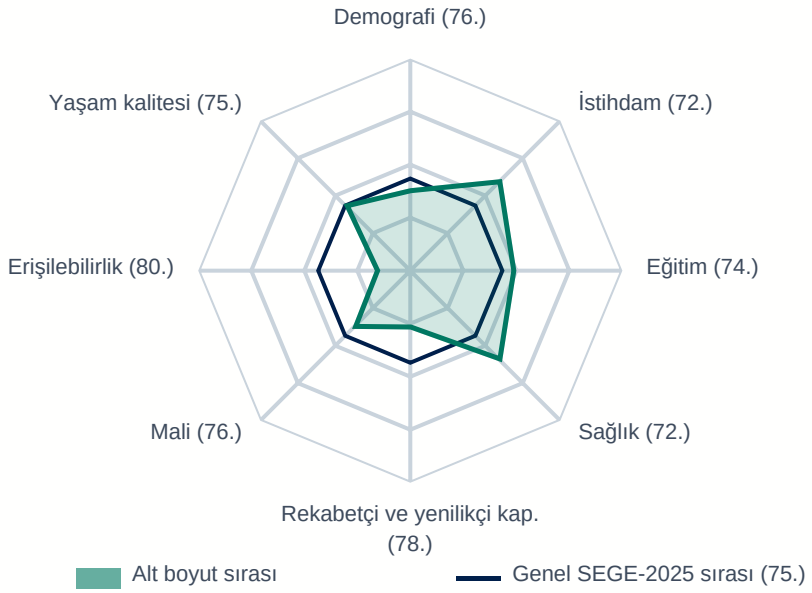
Bitlis, 2017'de -1,428 olan SEGE puanını 2025'te -1,348'e yükselterek +0,080 puanlık sınırlı bir iyileşme gösteriyor.

SEGE-2017 verileri Bitlis'in genel olarak birçok sosyo-ekonomik göstergede alt sıralarda yer aldığını, ancak belirli alanlarda sınırlı da olsa öne çıkan performanslar sergilediğini gösteriyor. Özellikle teşvik mekanizmalarından görece faydalanabilmesi ve bazı üretim faaliyetlerinde sınırlı bir hareketlilik dikkat çekiyor. Buna karşılık, kişi başına gelir ve genel gelişmişlik göstergelerinde ilin ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kaldığı görülüyor.

SEGE-2025 verilerinde de Bitlis, gelişmişlik göstergelerinin çoğunda iller arası sıralamada alt sıralarda yer almaya devam ediyor. Bununla birlikte, sağlık ve sanayi ile ilişkili bazı göstergelerde görece daha iyi bir konum dikkat çekiyor. Yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı ve imalat sanayii istihdamının toplam istihdam içindeki payı göstergelerinde orta sıralarda yer alması, ilin belirli alanlarda sınırlı da olsa bir kapasiteye sahip olduğunu gösteriyor. Ayrıca imalat sanayii iş yeri oranında 34. sırada yer alması, sanayi faaliyetlerinin de belli bir düzeyde kaldığını ortaya koyuyor.

Dolayısıyla Bitlis'te gözlenen iyileşme, belirli sektörlerdeki sınırlı kapasite artışlarından kaynaklanıyor. Ancak bu gelişmeler, genel sosyo-ekonomik göstergelerde geniş bir iyileşmeye dönüşmediği için ilin Türkiye ortalamasına göre konumunu anlamlı biçimde yukarı taşımıyor.

Bitlis: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 65.–83. sıra).

Siirt

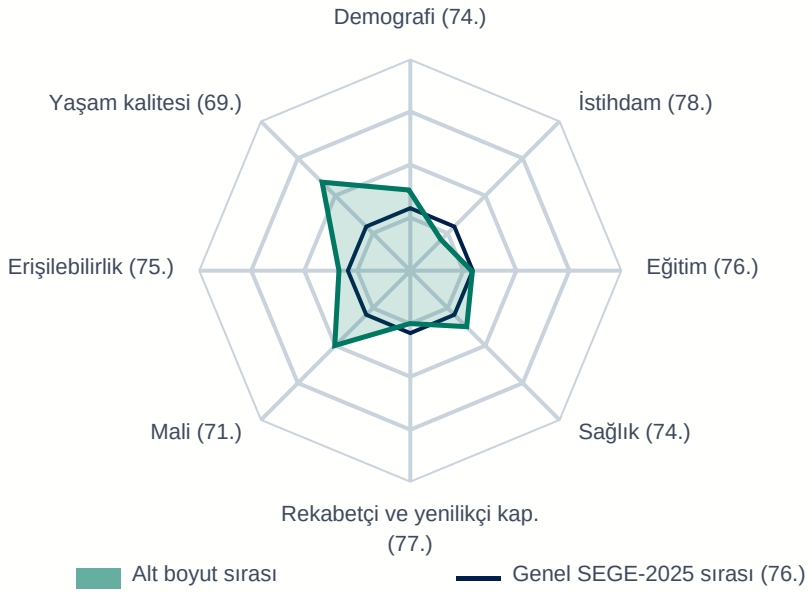
Siirt, 2017'de -1,405 olan SEGE puanını 2025'te -1,353'e yükselterek +0,052 puanlık sınırlı bir iyileşme gösteriyor; ancak bu artış diğer illerin gerisinde kaldığı için il sıralamada 75.'likten 76.'lığa geriledi.

SEGE-2017 verileri Siirt'in belirli alanlarda görece avantajlara sahip olduğunu, ancak bu avantajların genel gelişmişlik düzeyine yansımadığını ortaya koyuyor. İl, teşvik belgeli yatırımlardan aldığı pay ve kişi başına düşen hastane yatak sayısı gibi göstergelerde ortalamanın üzerinde bir performans sergiliyor. Buna karşılık istihdam, eğitim ve rekabetçilik boyutlarında ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalıyor. Ayrıca düşük ihracat performansı ve beşeri sermaye göstergelerindeki zayıflıklar, ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini sınırlayan temel unsurlar olarak öne çıkıyor.

SEGE-2025 verileri bu parçalı yapıyı sürdürmekle birlikte, bazı yeni alanlarda görece iyileşmelere işaret ediyor. Siirt, kişi başına vergi gelirlerinde 41., Ar-Ge harcamalarının payında 50., tarımsal üretim değerinde 51. ve e-ticaret işlem sayısında 53. sırada yer alarak üretkenlik ve yenilikçilikle ilişkili bazı göstergelerde ortalamaya göre iyi bir konum sergiliyor. Bu durum, ilin ekonomik faaliyetlerinde sınırlı da olsa çeşitlenme ve dönüşüm sinyalleri verdiğini gösteriyor.

Buna rağmen, bu iyileşmeler geniş bir sosyo-ekonomik dönüşüme dönüşmüyor. İstihdam, eğitim ve genel refah göstergelerinde süregelen zayıflıklar, ilin Türkiye ortalamasına göre konumunu yukarı taşımakta sınırlı kalıyor.

Siirt: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 60.–83. sıra).

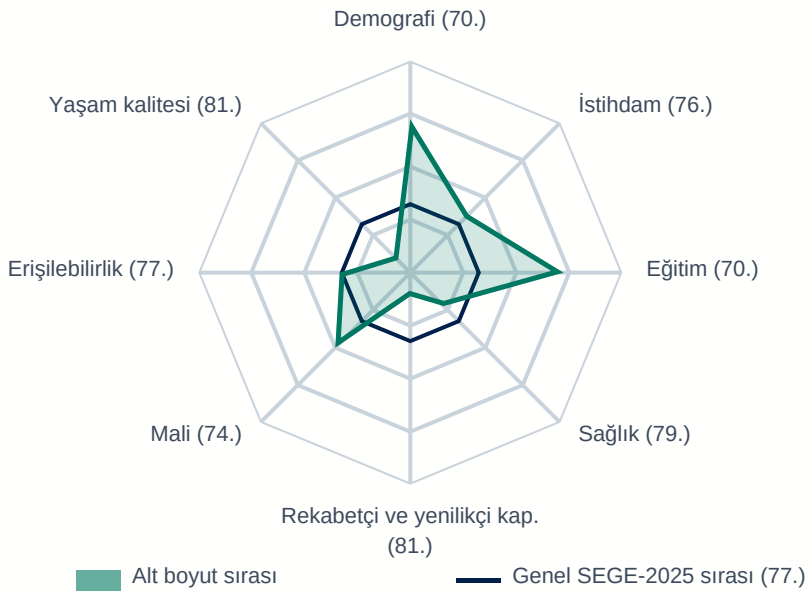
Hakkari

Hakkari 2017 SEGE'de -1,518 skorla 78.sırada bulunuyorken 2025 SEGE'de -1,471 skorla 77. sıraya yerleşti. Böylelikle SEGE sıralamasında ciddi bir değişiklik yaşamadı. 2017 SEGE'de sınır ili olması sebebiyle 400 milyon dolarlık ihracatla en fazla ihracat yapan 40. il olsa da bu performansın diğer sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerine yansımadığı görülüyor.

2025 SEGE'de de Hakkari işsizliğin en yüksek olduğu ve primi devlet tarafından ödenen nüfusun en yüksek olduğu illerden biri olarak öne çıkıyor. Bu durum, nüfusun sosyal yardımlara olan bağlılığının yüksek olduğunu gösteriyor. Ayrıca Hakkari yaşam kalitesi ve rekabetçi ve yenilikçi kapasite alt başlıklarında 81.olarak Türkiye'nin yaşam kalitesi en düşük ili olarak kaydediliyor. Bununla birlikte, bazı demografik ve dijitalleşme göstergelerinde görece daha iyi bir performans dikkat çekiyor. Çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranında 9. sırada yer alması, ilin demografik yapısında potansiyel bir işgücü avantajına işaret ederken; e-ticaret işlem sayısında 18. sırada yer alması, sınırlı da olsa dijital ekonomik faaliyetlerin geliştiğini gösteriyor.

Buna rağmen bu görece güçlü alanlar, genel sosyo-ekonomik görünümü dönüştürmekte yeterli olmuyor. Ekonomik yapı, beşeri sermaye ve yaşam kalitesi göstergelerinde süregelen zayıflıklar, ilin gelişmişlik düzeyini aşağıda tutmaya devam ediyor.

Hakkari: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 65.–83. sıra).

Ardahan

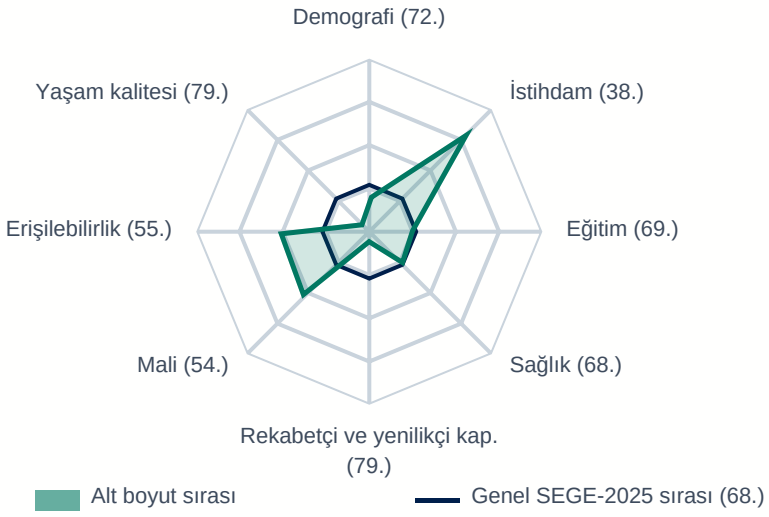
Ardahan'ın 2017 SEGE'de -0,983 skorla 67. sırada bulunuyorken 2025 SEGE'de -0,937 skorla 68. sırada yer alarak ciddi bir değişim yaşamadığı görülüyor.

SEGE-2017 verileri Ardahan'ın işgücü piyasası göstergelerinde dikkat çekici bir performans sergilediğini ortaya koyuyor. Yaklaşık 100 binlik nüfusuna rağmen işgücüne katılım oranında ülke birincisi olması ve düşük işsizlik oranı (%5,8), ilin istihdam göstergelerinde güçlü bir konuma sahip olduğunu gösteriyor. Ayrıca mesleki ve teknik lise okullaşma oranında ülke ortalamasının üzerinde yer alması, beşeri sermaye açısından sınırlı da olsa olumlu bir tablo sunuyor. Buna karşılık, teşvik belgeli yatırımlardan en az pay alan il olması ve sanayi üretimiyle ilişkili göstergelerde zayıf kalması, ekonomik kapasitenin sınırlı olduğunu ortaya koyuyor.

SEGE-2025 verileri bu yapının büyük ölçüde devam ettiğini gösteriyor. Ardahan, istihdam oranında (%60,6) Türkiye genelinde ilk sırada yer almayı sürdürürken, düşük işsizlik oranı (%5,2) ve ortalama günlük kazançta üst sıralarda yer almasıyla işgücü piyasasında güçlü konumunu koruyor. Buna rağmen rekabetçi ve yenilikçi kapasite göstergelerinde belirgin bir ilerleme kaydedemiyor ve teşvik belgeli yatırım oranında son sırada yer almaya devam ediyor. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenemediğini ve üretim kapasitesinin sınırlı kaldığını gösteriyor.

Dolayısıyla Ardahan'ın skorundaki sınırlı artış (+0,046) ağırlıklı olarak istihdam göstergelerindeki güçlü performanstan kaynaklanıyor; ancak bu artış diğer illerin gerisinde kaldığı için il sıralamada bir basamak geriledi. Sanayi, yatırım ve yenilikçilik kapasitesindeki zayıflıklar devam ettiği için bu performans genel gelişmişlik düzeyine sınırlı ölçüde yansıyor.

Ardahan: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 30.–83. sıra).

Kars

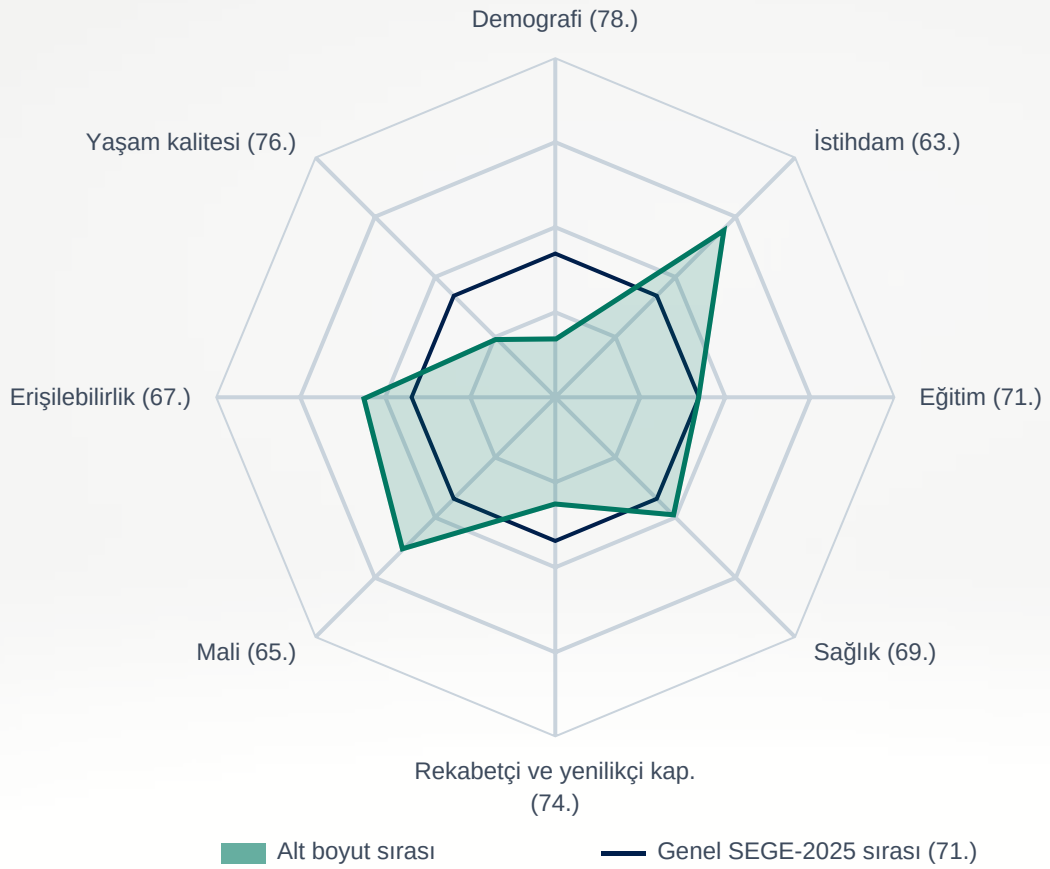
2017 SEGE'de -1,125 skorla 69.sırada bulunan Kars, 2025 SEGE'de 2 sıra aşağıya inerek -1,116 skorla 71. sırada yer alıyor. SEGE-2017 verilerine bakıldığında Kars, istihdam göstergelerinde görece güçlü bir profil sergiliyor. İşgücüne katılım oranında Türkiye'de üst sıralarda yer alması ve %6,6'lık işsizlik oranıyla ülke ortalamasına kıyasla olumlu bir görünüm sunması dikkat çekiyor. Ayrıca kişi başına hastane yatak ve hekim sayısı gibi sağlık göstergelerinde de altıncı kademe illeri arasında avantajlı bir konumda bulunuyor.

Buna karşılık, net göç hızının düşük olması, şehirleşme oranının sınırlı kalması ve kırsal altyapı göstergelerindeki zayıflıklar ilin yapısal kırılganlıklarını oluşturuyor. Özellikle rekabetçilik boyutunda ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalması, Kars'ın altıncı kademe içinde yer almasının temel nedenlerinden biri olarak öne çıkıyor.

SEGE-2025 verileri bu tabloyu büyük ölçüde teyit ediyor. Kars, istihdam boyutunda güçlü konumunu koruyor; Türkiye'de istihdam oranının en yüksek olduğu iller arasında yer alırken, %7'lik işsizlik oranıyla düşük işsizlik grubunda bulunuyor. Ortalama günlük kazanç göstergesinde de üst sıralarda yer alması, çalışan nüfusun görece daha iyi ücret seviyelerine sahip olduğunu gösteriyor. Ancak buna rağmen il, Türkiye genelinde en fazla göç veren illerden biri olmayı sürdürüyor ve şehirleşme oranında alt sıralarda kalıyor. Rekabetçi ve yenilikçi kapasite başta olmak üzere birçok alt boyutta ülke ortalamasının gerisinde yer alması, ilin genel gelişmişlik düzeyini aşağı çekmeye devam ediyor.

Dolayısıyla Kars örneğinde istihdam göstergeleri ile genel sosyo-ekonomik yapı arasında belirgin bir uyumsuzluk görülüyor. İstihdam ve ücret göstergelerindeki görece olumlu tabloya rağmen, göç, düşük şehirleşme ve zayıf rekabetçilik kapasitesi ilin genel konumunu yukarı taşımaya yetmiyor. Bu nedenle Kars'ın SEGE skoru iki çalışma arasında yalnızca 0,009 puan artarken, diğer iller daha hızlı ilerlediği için il sıralamada iki basamak geriledi ve altıncı kademedeki konumunu sürdürdü.

Kars: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 55.–83. sıra).

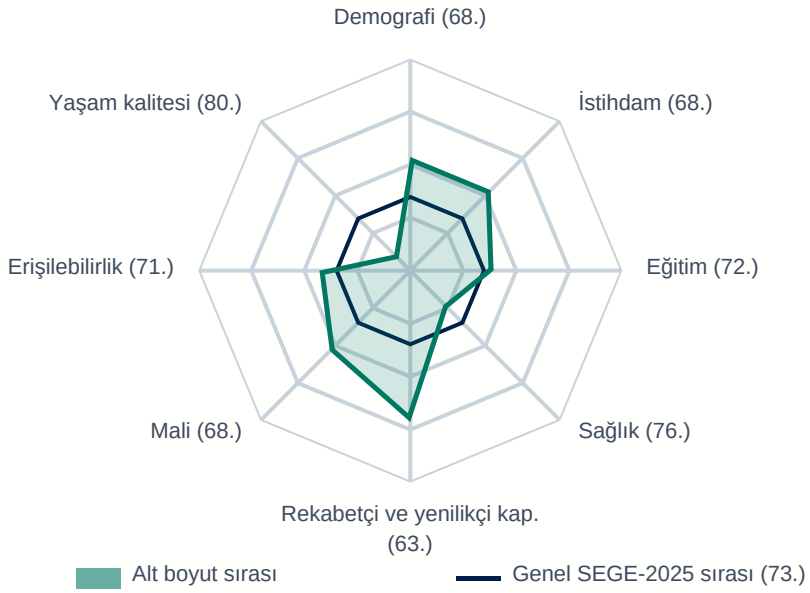
Iğdır

Iğdır, 2017 SEGE'de -1,179 skorla 70.sırada yer alıyorken 2025 SEGE'de -1,182 ile 73. sırada yer alıyor. 2017 SEGE verileri Iğdır'ın bazı ekonomik ve altyapısal göstergelerde görece olumlu bir profile sahip olduğunu ortaya koyuyor. Ardahan ve Kars gibi istihdam ve işsizlik verilerinde iyi performans gösteriyorken ihracat performansı ve kırsal altyapı göstergelerinde de altıncı kademe illerine kıyasla daha iyi bir konumda yer alması dikkat çekiyor. Buna karşılık sağlık, rekabetçilik ve genel istihdam göstergelerinde ülke ortalamasının gerisinde kalması, ilin gelişmişlik düzeyini sınırlayan temel faktörler olarak öne çıkıyor.

2025 SEGE'de ise çoğu göstergede ülke ortalamasının altında yer alan Iğdır, istihdam oranında 29. sırada yer alarak ülke ortalamasına yakın seyrediyor. Iğdır, primi devlet tarafından ödenen nüfus oranında 6. sırada bulunması sosyal güvenliğin büyük ölçüde kamu destekli olduğunu ve ekonomik yapının kırılganlığını gösteriyor.

Dolayısıyla Iğdır örneğinde belirgin bir iyileşme ya da bozulmadan ziyade durağan bir görünüm söz konusu. Belirli göstergelerdeki görece avantajlara rağmen, bu durum genel sosyo-ekonomik yapıya yayılmadığı için ilin Türkiye ortalamasına göre konumu büyük ölçüde değişmeden kalıyor.

Iğdır: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 55.–83. sıra).

Adıyaman

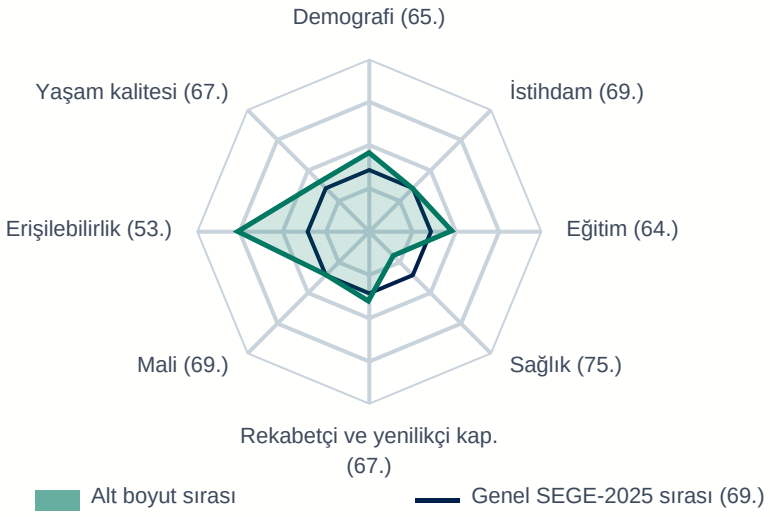
2017 SEGE'de -0,926 skorla 66. sırada bulunan Adıyaman, 2025 SEGE'de benzer bir skorla (-0,944) 3 sıra gerileyerek 69. sırada yer alıyor. SEGE-2017'de altıncı gelişmişlik kademesinin ilk sırasında yer alan Adıyaman, imalat sanayi değişkenlerinde ülke ortalamasına yakın seyrediyordu. İmalat sanayii faaliyetlerinin görece yaygın olması ve teşvik belgeli yatırımlardan aldığı pay, ilin ekonomik yapısında sınırlı da olsa bir üretim temeli bulunduğunu gösteriyordu. Buna karşılık genişbant abonelik oranı ve internet bankacılığı kullanımı gibi dijital göstergelerde ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kalıyor, sağlık ve istihdam göstergelerinde de gelişme ihtiyacı öne çıkıyordu.

SEGE-2025'te Adıyaman imalat sanayi değişkenlerinde üst sıralarda yer alarak üretim kapasitesini korurken dijital altyapıda alt sıralarda kalmaya devam ediyor. Hane başına genişbant abone sayısında 78. sırada ve endekse ilk kez eklenen e-ticaret işlem sayısında son sırada yer alması, dijitalleşme alanındaki yapısal zayıflığın sürdüğünü gösteriyor. Buna karşılık kişi başına mobil abone sayısında altıncı sırada yer alması, mobil iletişimin yaygın olduğunu ancak bunun dijital ekonomik faaliyetlere dönüşmediğini ortaya koyuyor.

Alt boyutlarda en dikkat çekici değişim rekabetçi ve yenilikçi kapasitede yaşandı: il bu boyutta 48. sıradan 67. sıraya geriledi. Bu düşüşü, Adıyaman'ın en ağır etkilenen iller arasında yer aldığı 6 Şubat 2023 depremlerinin üretim altyapısı ve ekonomik hayat üzerindeki etkisinden bağımsız okumak zor.

Bununla birlikte sağlık, eğitim ve istihdam boyutlarındaki birçok göstergede ülke ortalamasının gerisinde kalmaya devam etmesi, ilin genel sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini sınırlayan temel unsurlar arasında yer alıyor.

Adıyaman: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 45.–83. sıra).

Ağrı

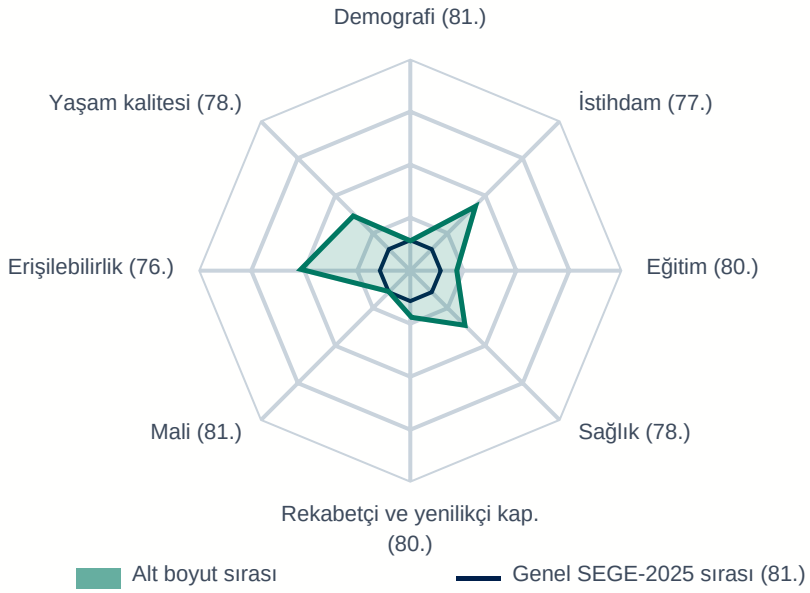
Ağrı, 2017'de -1,752 olan SEGE puanını 2025'te -1,826'ya gerileyerek -0,074 puanlık bir düşüş gösteriyor. Bu değişim, ilin Türkiye ortalamasına göre konumunun belirgin biçimde gerilediğine işaret ediyor: Ağrı, 80. sıradan 81. sıraya inerek SEGE-2025'te Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan en geri ili oldu.

SEGE-2017 verileri Ağrı'nın temel sosyo-ekonomik göstergelerin büyük çoğunluğunda ülke ortalamasının oldukça gerisinde kaldığını ortaya koyuyor. Kişi başına gelir düzeyinin Türkiye'de en düşük olduğu illerden biri olması, ilin ekonomik kapasitesinin sınırlı olduğunu gösterirken; bu durum eğitim, istihdam ve yaşam koşullarına ilişkin göstergelere de yansıyor. Genel tablo, çok sayıda boyutta eşzamanlı zayıflıkların bulunduğu yapısal bir geri kalmışlık durumuna işaret ediyor.

SEGE-2025 verileri bu yapının büyük ölçüde devam ettiğini ve bazı alanlarda daha da belirginleştiğini gösteriyor. Ağrı, tarımsal üretim değeri açısından orta sıralarda yer alsa da, eğitim, sağlık, istihdam ve rekabetçi-yenilikçi kapasite göstergelerinde ülke genelinde en alt sıralarda konumlanmaya devam ediyor. Bu durum, ekonomik yapının büyük ölçüde düşük katma değerli tarımsal faaliyetlere dayandığını ve üretim çeşitliliğinin sınırlı kaldığını ortaya koyuyor.

Ağrı örneğinde bir gerilemenin söz konusu olduğu görülüyor. Temel sosyo-ekonomik göstergelerdeki yaygın zayıflıkların sürmesi ve yeni alanlarda belirgin bir kapasite artışı gözlenmemesi, ilin Türkiye ortalamasına göre mesafesinin açılmasına yol açıyor.

Ağrı: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 70.–83. sıra).

Muş

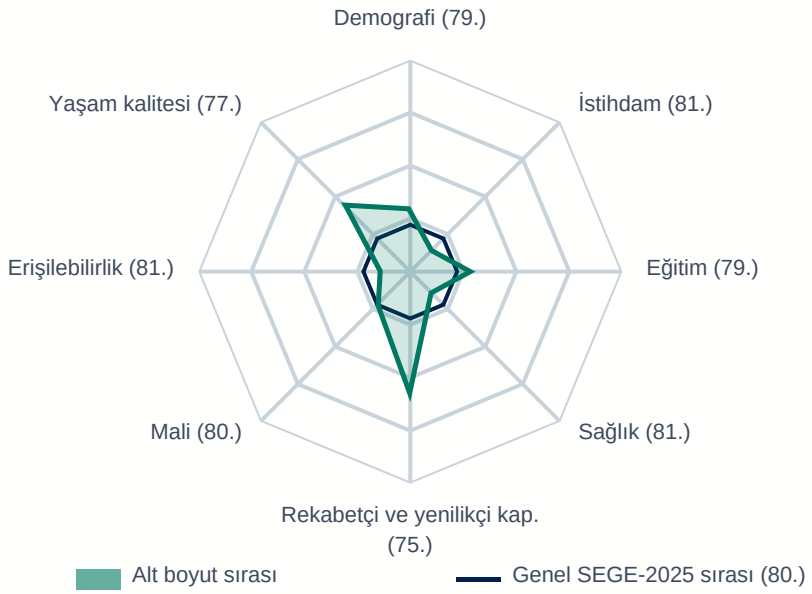
2017 SEGE'de -1,704 skorla 79.sırada yer alan Muş, 2025 SEGE'de bir basamak daha aşağıya inerek -1,797 skorla 80.sırada yer aldı. Bu değişim, ilin Türkiye ortalamasına göre konumunun belirgin biçimde gerilediğine işaret ediyor.

SEGE-2017 verileri Muş'un birçok sosyo-ekonomik göstergede ülke ortalamasının belirgin şekilde gerisinde kaldığını ortaya koyuyor. Kişi başına gelir, eğitim ve istihdam gibi temel alanlarda zayıf bir performans sergileyen ilde, ekonomik faaliyetlerin sınırlı ve düşük katma değerli alanlarda yoğunlaştığı görülüyor.

SEGE-2025 verileri bu yapının büyük ölçüde devam ettiğini ve göreli konumun daha da zayıfladığını gösteriyor. Muş, tarımsal üretim açısından belirli bir kapasiteye sahip olsa da, eğitim, sağlık, istihdam ve rekabetçi-yenilikçi kapasite göstergelerinde ülke genelinde en alt sıralarda yer almaya devam ediyor. Bu tablo, ekonomik yapının ağırlıklı olarak tarıma dayandığını ve üretim çeşitliliğinin sınırlı kaldığını ortaya koyuyor.

Muş'ta gözlenen gerileme, sadece bazı alanlardaki zayıflıktan değil, çok sayıda boyutta süregelen yapısal dezavantajların devam etmesinden kaynaklanıyor. İki SEGE çalışması arasında ilin Türkiye ortalamasına göre mesafesi artarken, altıncı kademe içindeki konumu da zayıflıyor.

Muş: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 70.–83. sıra).

Urfa

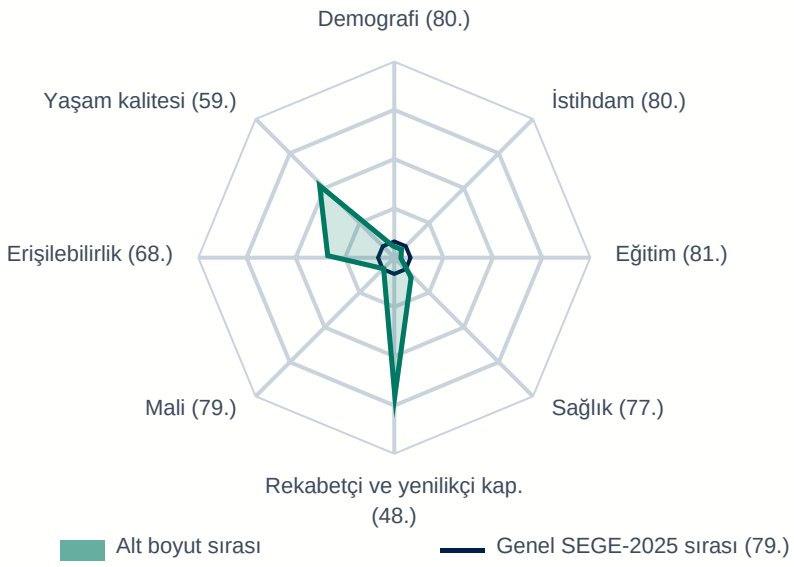
2017 SEGE'de -1,350 skorla 73.sırada yer alan Urfa, 2025 SEGE'de tam 6 basamak gerileyerek -1,525 skorla 79.sırada yer aldı ve Eşitsizlik Bölgesi'nde skoru en fazla gerileyen il ve Türkiye genelinde en son sırada yer alan büyükşehir oldu.

SEGE-2017 verileri Urfa'nın ülke geneli tarımsal üretimin yüzde 3,4'ünü üreterek beşinci sırada yer aldığını, yani güçlü bir tarımsal üretim kapasitesine sahip olduğunu ortaya koyuyor. Türkiye toplam tarımsal üretim değerinin önemli bir kısmını üretmesi, ilin ekonomik faaliyetler açısından belirli bir ağırlığa sahip olduğunu gösteriyor. Ancak bu kapasite, yüksek işsizlik oranı, kişi başına gelirde en düşük sırada olması ve özellikle sağlık ile eğitim göstergelerindeki zayıflıklar nedeniyle genel sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine yansımıyor.

2025 SEGE'de ise tarımsal üretimde üçüncü sıraya yükselmesine ve teşvik belgeli yatırımlar ve banka kredileri sıralamalarında üst sıralarda yer almasına karşın kişi başı GSYH (2023) sıralamasında en düşük üçüncü il olarak kayda geçiyor. Diğer sosyo-ekonomik göstergelerde de ülke ortalamasının altında yer alıyor ve eğitim boyutunda Türkiye'nin son ili (81.). İki SEGE çalışması arasında gerilemeyi belirleyen boyutlar demografi (62'den 80'e) ve erişilebilirlik (52'den 68'e) oldu.

Urfa örneğinde güçlü bir ekonomik üretim kapasitesi bulunmasına rağmen, bu kapasitenin beşeri sermaye, gelir ve yaşam koşullarına yansımadığı görülüyor. İki SEGE çalışması arasında yaşanan gerileme, bu yapısal kopukluğun derinleştiğine işaret ediyor. Bu nedenle Urfa, Eşitsizlik Bölgesi içinde göreli olarak en olumsuz ayrışan illerden biri olarak öne çıkıyor.

Urfa: SEGE-2025 alt boyut sıraları

Merkeze yaklaştıkça sıra gerilemektedir (ölçek: 40.–83. sıra).

3. Değerlendirme

SEGE-2017 ve SEGE-2025 verileri karşılaştırıldığında, Eşitsizlik Bölgesi'nin Türkiye geneline göre konumunda sınırlı bir ortalamaya yaklaşma eğilimi gözlemlense de yapısal eşitsizliğin özünde değişmediği açıkça görülüyor. On altı ilin tamamının yaklaşık on yıl boyunca altıncı kademede kalmayı sürdürmesi, bu eşitsizliğin dönemsel dalgalanmalardan bağımsız, kalıcı ve kendini yeniden üreten bir nitelik taşıdığına işaret ediyor.

Öte yandan bölge genelinde gözlemlenen iyileşme büyük ölçüde ihracat, sanayi kapasitesi, tarımsal üretim gibi belli ekonomik faaliyet göstergelerindeki görece artışlardan kaynaklı. Ancak SEGE skorlarında görülen bu göreli artışı sağlayan ekonomik dinamizm, istihdam, gelir, eğitim ve sağlık göstergelerine aynı ölçüde yansımıyor; üretim kapasitesi ile toplumsal refah arasındaki yapısal kopukluk sürüyor. Batman'ın sanayi temelli iyileşmesi, Mardin ve Şırnak'ın sınır illeri olmalarının etkisiyle gösterdiği ihracat performansı ile Urfa'nın güçlü tarımsal üretimine rağmen insani gelişim göstergelerinde nüfusun geneline yayılan bir iyileşme görülmemesi bu ikiliği somutlaştıran örnekler. Söz konusu iller ekonomik faaliyet hacimleri itibarıyla görece hareketli bir tablo sunarken, kişi başına gelir, eğitime erişim ve istihdam oranları bakımından ülke ortalamasından belirgin biçimde uzak kalmayı sürdürüyorlar. Üretimin yarattığı katma değer bölge halkının yaşam koşullarına yeterince yansımıyor. Diğer bir deyişle ekonomik büyüme ile toplumsal refah arasındaki makas kapanamıyor.

Eşitsizlik Bülteni'nin son sayısında "Yatırım Teşviklerinde Eşitsizlik" başlığı altında ele aldığımız bulgular da bu kopukluğun yatırım politikalarıyla ilişkisini görünür kılıyor. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası'nın (DTSO) bilgi notunda yer verdiği 2012–2024 dönemi verilerine göre, teşvik belgelerindeki toplam sabit yatırım tutarının yaklaşık yüzde 61'i teşvik sisteminin birinci ve ikinci bölgelerinde yoğunlaşırken, beşinci ve altıncı bölgelerin toplam payı yüzde 10 civarında kalıyor. Birinci bölgenin payı yüzde 41,58 iken altıncı bölgenin payının yüzde 4,69 ile sınırlı olması, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmayı amaçlayan bir aracın yatırımların coğrafi dağılımında yeterli bir denge sağlayamadığını gösteriyor. Altıncı bölgenin teşvik belgelerindeki istihdam payının yatırım payından daha yüksek olması ise hazır giyim ve çağrı merkezi gibi emek yoğun sektörlerin ağırlığıyla birlikte değerlendirilmeli. Bültenimizde de dikkat çektiğimiz üzere, bu sektörlerdeki yatırımların başka ülkelere yönelmesi, bölgenin istihdam açısından sahip olduğu sınırlı avantajı da kırılgan hale getiriyor. Dolayısıyla yatırımın miktarı kadar niteliği ve bölgede kalıcı bir üretim ve refah kapasitesi oluşturup oluşturmadığı da önemli.

DTSO'nun Mega Endüstriyel Bölge kararına ilişkin bilgi notunda dile getirdiği itirazlar, aynı sorunun yeni sanayi planlaması içinde de devam etme riskine işaret ediyor. Sanayi yükünü Marmara'dan iç kesimlere kaydırmayı amaçlayan planın büyük ölçüde İç Anadolu hattında yoğunlaşması ve Doğu ve Güneydoğu illerini kapsam dışında bırakması, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesini sağlayabilecekken tek başına bölgesel eşitsizliği azaltmaya yetmeyecektir. Bölgenin genç nüfusu, tarım ve hayvancılık kapasitesi ile Irak ve Suriye pazarlarına yakınlığı üretim planlamasında karşılık bulmadığında, mevcut potansiyelin yerinde gelişmesi de sınırlanıyor. Bilgi notunun dikkat çektiği emek, nitelikli işgücü ve sermayenin başka merkezlere yönelmesi riski, SEGE'de gözlenen yapısal eşitsizliğin gelecekte de yeniden üretilmesine zemin hazırlayabilir. Bu bakımdan mesele yalnızca bölgeye daha fazla yatırım çekmek değil, bölgenin üretim planlamasına nasıl dahil edildiği ve yatırımların bölge halkının yaşam koşullarına nasıl yansıdığı meselesi.

Skor kazanımları bölge içinde de eşitsiz bir dağılım gösteriyor. Batman, Şırnak ve Bingöl görece belirgin iyileşmeler kaydederken Urfa, Muş ve Ağrı Türkiye ortalamasından giderek uzaklaşıyor. Özellikle Urfa bu açıdan dikkat çekici bir örnek: tarımsal üretimde ülkenin önde gelen illerinden biri olan, teşvik belgeli yatırımlar ve banka kredileri sıralamalarında üst basamaklarda yer alan büyükşehir, aynı dönemde kişi başına GSYH'de (2023 verisi) en düşük üçüncü il konumunda bulunuyor ve SEGE-2017'den SEGE-2025'e sıralamada altı basamak birden geriliyor. Bu bize Eşitsizlik Bölgesi'nin kendi içinde de farklılaşan bir eşitsizlik haritasına sahip olduğunu; SEGE sınıflandırmasındaki kademelerden biri olmanın ötesine geçerek, birbirinden ayrışan dinamikler ve kopukluklar barındıran bir coğrafya olarak ele alınması gerektiğini gösteriyor olabilir.

SEGE-2025'te endekse eklenen e-ticaret işlem sayısı, fikri mülkiyet başvuruları ve Ar-Ge harcamaları gibi yeni değişkenler de ayrıca değerlendirilebilir. Bu göstergeler, halihazırda gelişmiş olan illerin güçlü olduğu alanları ölçüm çerçevesine dahil ediyor ve büyükşehirlerin avantajını daha belirgin hale getiriyor. Söz konusu değişkenlerin endekse dahil edilmesi, dijital ve bilgi temelli ekonomiye entegrasyonun da iller arasında eşitsiz dağıldığını görünür kılıyor.

Sonuç olarak SEGE verileri, bölgenin "gelişmekte olduğu" biçiminde okunmaya açık görece iyileşmeler sunuyor. Ancak bu, Eşitsizlik Bülteni'nin önceki sayılarında ele aldığımız yapısal eşitsizliğin sürdüğünü de gizlemiyor.

Eşitsizlik Bölgesi'nde Değişim ve Süreklilik:
SEGE-2017 ve SEGE-2025 Karşılaştırması

SEGE-2017'nin dayandığı 2013–2014 verilerinden SEGE-2025'in 2020–2025 verilerine uzanan yaklaşık on yıllık dönemin sonunda on altı ilin tamamı aynı kademede yer almayı sürdürüyor. Skor farklılıkları, değişim hızındaki eşitsizliği yansıtırken hepsinin altıncı ve son kademede kalmaya devam etmiş olması yapısal eşitsizliği belgeleyen bir sabite. Bu nedenle SEGE-2025 verileri bölgesel eşitsizliğin ölçülebilir biçimde yeniden üretildiğinin kanıtı olarak okunmalı. Yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımı ve yeni sanayi alanlarının planlanmasına ilişkin tercihler de bu sürekliliğin yalnızca geçmişten devralınan dezavantajlarla açıklanamayacağını gösteriyor. Gelişmişlik göstergeleri bu haliyle, Eşitsizlik Bölgesi'ne vaat edilen bir kalkınma başarısı olarak değerlendirilebilmekten hâlâ çok uzak. Eşitsizliğin azalması, bölgenin üretim ve yatırım politikalarında doğrudan gözetilmesini ve ekonomik kapasitedeki artışın istihdam, gelir, eğitim ve sağlık alanlarında yaygın bir iyileşmeye dönüşmesini gerektiriyor.

4. Politika Önerileri

SEGE-2025 verileri ve Eşitsizlik Bülteni'nin önceki sayıları birlikte okunduğunda, Eşitsizlik Bölgesi'ndeki tablonun tek bir alandaki eksiklikle açıklanamayacağı görülüyor. Eğitim, sağlık, istihdam, gelir, altyapı, çevre ve sivil katılım alanlarındaki dezavantajlar birbirini besliyor ve yeniden üretiyor. Bültenimizin Çevre sayısında kullandığımız benzetmeyle eşitsizlik, kırk ayağı birden aksayan bir kırkayağa benziyor. Bu nedenle aşağıdaki öneriler birbirinden bağımsız müdahaleler olarak değil, aynı anda ilerlemesi gereken bir bütün olarak okunmalı.

4.1. Yatırım teşvik sistemi sonuç odaklı yeniden tasarlanmalı

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 20 Nisan 2012 – 20 Nisan 2024 dönemine ait verilerine göre teşvik belgelerindeki sabit yatırımın yalnızca yüzde 4,69'u altıncı bölgeye giderken birinci bölgenin payı yüzde 41,58'e ulaşıyor. 30 Mayıs 2025'te yürürlüğe giren yeni sistemin Eylül ve Ekim 2025 verileri de beşinci ve altıncı bölgelerde gerilemeye işaret ediyor. Teşvik sisteminin başarısı verilen belge sayısıyla değil, bölgeler arası farkın kapanıp kapanmadığıyla ölçülmeli. Altıncı bölgeye yönelik asgari yatırım hedefleri belirlenmeli ve sonuçlar her yıl kamuoyuyla paylaşılmalı. Bölgedeki yatırımcının finansmana erişim, bürokrasi ve altyapı kaynaklı yapısal dezavantajlarını gidermeyen bir teşvik, ne kadar cömert olursa olsun yatırım çekmekte yetersiz kalıyor.

4.2. Bölge, ulusal sanayi planlamasına dahil edilmeli

Mega Endüstriyel Bölge planının Doğu ve Güneydoğu illerini kapsam dışında bırakması, mevcut eşitsizliği yeni sanayi haritasına taşıma riski taşıyor. Bölgenin genç nüfusu, tarım ve hayvancılık kapasitesi ile Irak ve Suriye pazarlarına yakınlığı üretim planlamasında karşılık bulmalı. SEGE-2025'e göre Urfa tarımsal üretim değerinde Türkiye üçüncüsü olduğu halde kişi başına GSYH'de (2023 verisi) sondan üçüncü sırada yer alıyor. Bu tablo, tarımsal kapasitenin işleme sanayii ve katma değerli üretimle buluşmadığını gösteriyor. Tarıma dayalı sanayi yatırımları bu kopukluğu kapatmanın en doğrudan yolu.

4.3. Yatırım, istihdam ve gelire dönüşecek şekilde koşullandırılmalı

SEGE-2025'te Batman'ın rekabetçi ve yenilikçi kapasite sırası 70'ten 52'ye yükseldi; ancak il işsizlik, istihdam ve kişi başına gelir göstergelerinde alt sıralarda kalmaya devam ediyor. Aynı çalışmada Ardahan dışındaki 15 il istihdam boyutunda 63. ile 81. sıra arasında yer alıyor. Teşvikler, yerel istihdam ve özellikle kayıtlı kadın istihdamı şartlarına bağlanmalı. Hazır giyim ve çağrı merkezi gibi yurt dışına kayma riski yüksek emek yoğun sektörlere bağımlılık azaltılmalı.

4.4. Eğitimde eşitsizlik erken yaşta ve anadilinde ele alınmalı

SEGE-2017 ile SEGE-2025 arasında bölge illerinin eğitim sıralamalarında neredeyse hiçbir değişim olmadı. SEGE-2025'te 16 ilin tamamı eğitimde 64. ile 81. sıra arasında yer alıyor ve Urfa Türkiye'nin son ili. Bülten verileri bu eşitsizliğin ilk basamakta başladığını gösteriyor: 2019/20 eğitim yılında okul öncesi okullaşma oranı bölgede yüzde 36'da kalırken diğer illerde yüzde 46'ya ulaşıyor; 2018 LGS ortalamasında ise bölge 320, diğer iller 350 puanda. Okul öncesi eğitim bölgede öncelikli olarak ücretsiz ve yaygın hale getirilmeli, deneyimli öğretmenlerin bölgede kalmasını sağlayacak teşvikler oluşturulmalı. Evde konuşulan dilde eğitim almayan çocukların bir ila bir buçuk yıl geriden geldiğini gösteren PISA temelli veriler (TEPAV, 2013) ışığında, anadilinde eğitim bu bütüncül yaklaşımın ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalı.

4.5. Sağlıkta erişim açığı kapatılmalı

SEGE-2025'te bölge illeri sağlık boyutunda 65. ile 81. sıra arasında yer alıyor ve iki SEGE çalışması arasında bu sıralamalar neredeyse hiç değişmedi. TÜİK'in 2019 verilerine göre bebek ölüm hızı bölgede binde 11,4, diğer illerde binde 8,3; yani bölgede her bin doğumda 3,1 bebek daha fazla hayatını kaybediyor. Hekim ve yatak açığını kapatacak kalıcı istihdam planlaması yapılmalı, anne ve bebek sağlığı hizmetleri öncelikli olarak güçlendirilmeli. Hasta ile sağlık çalışanının aynı dili konuşamamasının tanı ve tedaviyi aksattığı bilindiğinden, sağlık kurumlarında tercüman ve anadilinde hizmet desteği sağlanmalı.

4.6. Dijital ve temel altyapı açığı öncelikli yatırım alanı olmalı

SEGE-2025'te gelişmişlik endeksine en yüksek ağırlıkla katkı yapan değişken, hane başına sabit genişbant aboneliği. TÜİK'in İllerde Yaşam Endeksi'ne (2015) göre bölgede yüz kişiye düşen internet aboneliği 3,4 iken diğer illerde 10; 2020 verilerine göre metrekare başına düşen fiber altyapı ise diğer illerin yarısı kadar. Aynı endekse göre kanalizasyon ve şebeke suyuna erişim de bölgede yüzde 61,7'de kalırken diğer illerde yüzde 77,5. Fiber altyapı, su ve atık hizmetleri hem yaşam kalitesinin hem de ekonomik kapasitenin önkoşulu olarak kamu yatırım programlarında öncelik almalı.

4.7. Çevre politikaları bölgeyi kapsamalı

2022 verilerine göre bölgede PM10 ortalaması 62 µg/m³ ile ulusal mevzuattaki 40 µg/m³'lük sınır değerin bir buçuk katını aşıyor; diğer illerde bu değer 46,2 µg/m³. 2022'ye uzanan yedi yıllık dönemde Türkiye'de hava kirliliği yüzde 15 azalırken bölgedeki iyileşme yalnızca yüzde 3'te kaldı. 2023 itibarıyla Türkiye'deki yaklaşık 340 hava izleme istasyonundan yalnızca 20'si bölgede bulunuyor. İzleme ağı genişletilmeli ve hava kirliliğiyle mücadele programları en kirli havayı soluyan Iğdır, Ağrı, Hakkari ve Şırnak'tan başlayarak bölgeyi kapsamalı.

4.8. Yerel demokrasi ve katılım güçlendirilmeli

2019 yerel seçimlerinde katılım bölgede yüzde 80,1'de kalırken diğer illerde yüzde 85,1'e ulaştı. KSC'nin araştırmaları, kayyum atanan illerde belediye hizmetlerinden memnuniyetin belirgin biçimde düştüğünü gösteriyor. Seçilmiş yerel yöneticilerin yerine kayyum atanması uygulamasına son verilmeli, yerel yönetimlerin yetki ve kaynakları güçlendirilmeli ve kalkınma planlamasına bölge halkının katılımını sağlayacak mekanizmalar kurulmalı. Eşitsizliği kalıcı kılan yapıların dağıtılması, merkeziyetçi yapının esnetilmesi ve yerel ölçekte katılımın güçlendirilmesiyle mümkün.

4.9. Afet sonrası yeniden yapılanma eşitsizlik gözetilerek yürütülmeli

6 Şubat 2023 depremlerinden etkilenen 11 ilden üçü Eşitsizlik Bölgesi'nde yer alıyor: Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa. Adıyaman'ın rekabetçi ve yenilikçi kapasite sırası SEGE-2017'den SEGE-2025'e 48'den 67'ye geriledi. Adıyaman'ın deneyimi, kaynaklara erişim kapasitesi zayıf olan şehirlerin afet anında da en geride kaldığını gösterdi. Yeniden yapılanma programları yalnızca fiziksel hasarı değil, afet öncesinden süregelen eşitsizlikleri de hedeflemeli; yerel yönetimlerin ve sivil toplumun ihtiyaç tespiti ve dağıtım kapasitesi güçlendirilmeli.

4.10. Barışçıl bir siyasal iklim, kalkınmanın önkoşulu olarak görülmeli

Bölgedeki düşük mutluluk ve hayattan memnuniyet düzeyleri, ekonomik göstergeler kadar çatışma, güvenlikçi politikalar ve hak ihlallerinin de iyi olma hâlini belirlediğini gösteriyor. Temmuz 2024'te bölgede yapılan araştırmada hayattan memnuniyet ortalaması 10 üzerinden 4,72 olarak ölçülürken, Ocak 2022'de Türkiye genelinde bu değer 6,17'ydi. Aynı araştırmalara göre hayattan memnuniyeti düşük olanların oranı bölgede yüzde 41,7, Türkiye genelinde yüzde 18,6. Kalıcı bir barış süreci ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, ekonomik yatırımların toplumsal refaha dönüşebilmesi için gerekli zemini oluşturuyor.

4.11. Eşitsizliği ölçmenin araçları güncellenmeli

TÜİK'in İllerde Yaşam Endeksi 2015'ten bu yana yenilenmedi; istihdam, işsizlik ve NEET verileri il düzeyinde yayımlanmıyor. Bu durum eşitsizliğin izlenmesini zorlaştırıyor. İllerde Yaşam Endeksi düzenli olarak güncellenmeli ve temel işgücü göstergeleri il düzeyinde paylaşılmalı. SEGE çalışmalarında dönemler arası karşılaştırmayı mümkün kılan sabit bir çekirdek değişken seti korunmalı; SEGE-2025'teki 52 değişkenin 26'sının yeni olması bu ihtiyacı açıkça gösteriyor. Hane büyüklüğü ve doğurganlık gibi demografik değişkenlerin endekse etkisi de ayrıca raporlanmalı, çünkü bu değişkenler bölgenin genç nüfus yapısını endekste doğrudan bir dezavantaja dönüştürüyor.

Kürt Çalışmaları Merkezi

ksc.org.tr